

ДІЄСЛІВНІ ЛЕКСИЧНІ ОДИНИЦІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙНОГО КОНЦЕПТУ "СТРАХ" (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Стаття присвячена аналізу семантики абстрактних та конкретних оцінних дієслівних лексем, які об'єктивують концепт "СТРАХ" у сучасній англійській мові. Ключові поняття: когнітивно-дискурсивна парадигма, абстрактні та конкретні імена, дієслово, суб'єктні та об'єктні дієслова.

На сучасному етапі розвитку лінгвістики актуальним стає питання дослідження семантики абстрактних імен (АІ) у рамках когнітивно-комунікативного підходу до мови. Згідно із засадами нової парадигми, АІ розглядається як лінгвістичний феномен, що формується при взаємодії мови, мовлення та думки. Процес абстрагування є універсальним методом та основою пізнання, мова закріплює результати цього процесу, тому дослідження абстрактних номінативних одиниць виходить на проблему співвідношення мови та мислення – одну з основних проблем когнітивної лінгвістики [1: 59]. Саме тому опис та аналіз значень АІ як результат і процес відображення більш глибокої концептуальної семантики зазначених лексичних одиниць дозволяє отримати чітке системне уявлення про їх семантичну структуру, встановлює закономірності взаємозв'язку між змістом цих імен та виконання ними таких найважливіших мовних функцій, як функції накопичення, збереження інформації про світ, а також передачі отриманих знань у процесі комунікації [2: 183].

Протиставлення конкретних і абстрактних імен засноване на різних способах розуміння людиною тих явищ, які стоять за цими іменами [2: 184]: конкретне поняття виступає як поняття про предмет чи клас предметів, абстрактне поняття – як поняття про ознаку [3: 4-5]. Прийнятий у логіці поділ на конкретні й абстрактні імена корелює з поділом слів на одиниці з предметною та ознаковою семантикою у мовознавстві [4: 151; 1: 60]. Словами з абстрактним значенням вважаються іменники, прикметники, дієслова, прислівники, ядром частиномовних значень яких є поняття ознаки. Такі ознакові імена, характеризуючи внутрішній та зовнішній світ людини, її відношення до нього, маніфестують складні взаємовідносини, емоційні оцінки, властивості об'єктів тощо [5: 134]. Ознака предметів, яка лежить в основі віднесення одиниці до АІ, характеризується онтологічною несамостійністю і становить частину субстанції речей, тобто вона завжди пов'язана з тими предметами, у яких вона виявляється [3: 4; 1: 60].

Іншим критерієм, на основі якого робиться висновок про абстрактність значення, є відсутність здатності позначуваного феномена безпосередньо сприйматися органами чуття [1: 61]: зміст АІ – результат розуміння, а не впізнання, а звідси впливає відносність цього змісту. Доказом відносності АІ є розпливчастість їхніх тлумачень у лексикографічних джерелах. З одного боку, це обумовлюється безпосередньою залежністю семантики абстрактних лексичних одиниць від власного досвіду людей, їх когнітивних здібностей, емоцій, переживань, вчинків тощо [2: 184-186]. З іншого боку, уявлення про сутність АІ, що лежить в його основі, формується на базі саме культурних традицій, особливостей менталітету мовної спільноти тощо. За своїм характером концепти АІ є більш суб'єктивними, ніж когнітивні структури ККС мовців, які відображають предмети матеріального світу [6: 38-39].

Предметом нашого дослідження є абстрактні та конкретні оцінні дієслова, які експлікують інформацію різних пропозицій фреймової структури емоційного концепту (ЕК) "СТРАХ". Основними задачами постають виділення: корпусу дієслівних лексичних одиниць, які репрезентують концепт "СТРАХ", визначення характеру їхньої семантики шляхом опису семантичних ознак та відповідна їх класифікація, побудова концептуальної моделі їх семантичного змісту.

ДЛ є такими номінативними одиницями, у значенні яких фіксуються та закріплюються категоріальні ознаки дії, стану, відношення тощо, які відтворюють зв'язки зазначених об'єктивних сутностей із предметами та суб'єктами, що продукують ці дії або знаходяться під їхнім впливом [5: 139]. У семантичному змісті дієслів знаходиться сема "дія", яка відноситься до розряду архисем і є більш абстрактною та характеризує будь-яке дієслово, на відміну від інших частин мови [2: 210-211]. Семантика ДЛ носить реляційний характер у , що в її основі лежить поняття ознаки, яке імплікує певну субстанцію, до якої вона може бути приписаною. Інакше кажучи, значення ДЛ складається з двох частин: із семантики власне дієслів та значення предметного імені, яке визначається ними [5: 136-139]. З огляду на характер сполучуваності англійських ДЛ, логічно припустити наявність у їх семантиці адвербіальних сем, що уточнюють просторові, часові, якісні й кількісні характеристики процесу, а також семи семантичного суб'єкта, об'єкта, процесуального знака [2: 212].

Більшість дієслів включається до оцінного масиву лексики англійської мови, що об'єднує такі одиниці, значення яких уміщує емоційно-оцінний компонент, тобто слова, емоційність яких не визначається контекстом, ситуацією чи суб'єктивним уживанням. Емоційно-оцінний компонент є результатом опосередкованого відображення взаємодії емоції – психічного переживання суб'єктом свого ставлення до світу та оцінки як результату цього процесу [7: 14]. До числа найчастотніших критеріїв, які лежать в основі оцінної кваліфікації лексики, відносять морально-етичний, емоційно-психологічний, інтелектуальний, особистісний, соціальний тощо. Одночасно оцінні дієслова мають специфічні критерії: мета, з якою виконується дія; засіб її реалізації; об'єкт, на який спрямована дія; суб'єкт дії тощо. Основою оцінки ДЛ служить також ступінь інтенсивності прояву дієслівної дії (сильно-помірно-слабо), характер спрямованості (оцінка спрямована на самого суб'єкта дії чи звернена до інших) [7: 31-32].

У сучасному мовознавстві, яке характеризується представленням виділеності таких універсальних угруповань дієслів, як дієслова дії, стану, відносин, залежно від семантичної спрямованості дії, яка позначається, усі ДЛ також поділяються на суб'єктні (СДЛ) та об'єктні (ОДЛ) дієслова. Відмінною рисою першої групи дієслівних найменувань є те, що ономазіологічна формула "суб'єкт – дієслівна дія" вказує на сферу виконавця дії. Дієслівні найменування суб'єктної спрямованості підпадають під категорію "дія", "подія", "стан", обов'язково вміщуючи категоріальну статичну сему "процес". Такі категоріальні ознаки здатні відображати властивості емоційної сфери людини [5: 160-164].

У номінативному значенні ОДЛ фіксується не тільки факт зв'язку дії та об'єкта, як у СДЛ, але й такі супутні ознаки, як характер та напрямок переміщення об'єкта, спосіб його зміни, середовище протікання, засоби, результати дії тощо. До ОДЛ відносять дієслова, які позначають різні форми та процеси мовленнєвомисленнєвої діяльності людини, її моральні якості, сфери емоційного впливу та сприйняття людиною ставлення суб'єкта тощо. ОДЛ включають у свою семантику динамічну семантичну ознаку "дія", "вплив", "створення", "відношення" [5: 170-186].

На основі вищезазначених критеріїв визначення абстрактного/конкретного імені стверджуємо, що ті дієслова, які позначають різні форми страху, характеризують вплив одного суб'єкта на іншого з метою викликання/позбавлення цієї емоції або відображають прояви особистісних якостей людини, які породжуються ситуативним або хронічним страхом, відносяться до **абстрактної** лексики. Група кінематичних дієслівних лексем (ДЛ), які експлікують ЕК "СТРАХ", репрезентує категорію "рух" (відповідає за властивість даних одиниць програмувати модель поведінки суб'єкта під час переживання страху) [8: 13-14], виступають як одиниці з **конкретною** семантикою. Окрему групу формують психофізіологічні ДЛ, які містять семи **абстрактного та конкретного** характеру, відтворюючи категорію "зміна": емоційний баланс порушується у бік негативної емоції, що виявляється ззовні.

Ті дієслова, які номінують різні аспекти емоційної сфери людини, її вплив на свідомість та діяльність індивіда, належать до оцінної лексики. Тому корпус дієслівних номінативних одиниць, які репрезентують різноманітні грані концепту "СТРАХ" та імпліцитно несуть у своєму значенні оцінну сему, що виражає негативне ставлення представника англосовітної спільноти до страху та його проявів, відносять до оцінних одиниць. Для аналізу оцінних дієслів використовуємо пропозиції, які записуються у вигляді формул тлумачення, характеризуючи суб'єкт за допомогою предикатів за акціональним та оцінним параметрами, а також різні типи фреймів. Під пропозицією розуміється двохсемантична структура представлення значення, яка складається з суб'єкта (предмет дії) та предиката (ознака, яка передуюється предметом). Акціональний фрейм – структура, конститuentами якої є предмети ДЕХТО/ДЕЩО, що наділяються семантичними ролями: агент, пацієнт, причина, наслідок, результат тощо. Вона акцентує увагу на взаємодії декількох предметів у просторі та часі. Посесивний фрейм – структура, у якій сутності ДЕХТО/ДЕЩО пов'язані предикатом "мати", тобто співвідносяться через відношення володіння [9: 3-11; 10: 19-23].

Усі оцінні дієслова, які відображають різні акціональні характеристики фрейму концепта "СТРАХ", відносять до дієслів **стану, дії та відношення**, але цей поділ є умовним, адже, частина таких ДЛ можуть за своїми семантичними ознаками належати до декількох груп одночасно. **Емоційний стан** страху представлено синонімічними рядом ДЛ (загальною кількістю 7 одиниць) – *apprehend, dread, misdoubt, funk, panic, misgive* – та 3 сталих дієслівних словосполучень неметафоричного характеру (*be afraid, take fright, take alarm*) на чолі з синонімічною домінантою *to fear* [11: 280], яка експлікує найбільш прототипові ознаки значень дієслів цього ряду: *to fear – to have an unpleasant often strong emotion caused by anticipation or awareness of danger* [12: 572]. ДЛ цієї групи характеризується своєю суб'єктивною спрямованістю, вміщуючи категоріальну сему *fear*. Суб'єкт, який є носієм стану страху, експлікується лише у мовленні. Тлумачення концептуальної структури таких дієслів представлено у вигляді такої пропозиції: [(ДЕХТО: людина) перебуває в (ДЕЩО: форма страху)]. Наприклад, *dread – to fear greatly* [12: 477]; *apprehend – to anticipate, esp. with anxiety, fear or unease* [12: 75].

Наступна група дієслів висвітлює на ментальному рівні ділянки взаємодії концептів "СТРАХ" та "ФІЗИЧНИЙ СТАН". Інакше кажучи, йдеться про позначення СДЛ *психофізіологічних* та (супутніх їм) *кінематичних* реакцій індивіда на небезпеку/страх, які здійснюються під впливом цієї емоції. Психофізіологічні дієслова репрезентують зовнішні ознаки фізичного стану/дій людини як результат прояву внутрішніх реакцій організму на небезпеку, які продукуються страхом. Певна сукупність цих ознак бере участь у формуванні семантичної структури вищезазначеного типу лексики. Кінематичні лексеми з конкретною семантикою відтворюють фізичні прояви реакції на страх.

Виділяємо домінанту *be nervous* семантичного ряду психофізіологічних дієслів, семантика яких відображає внутрішній дисбаланс людини, пов'язаний з появою передумов чи наслідків виникнення страху: *fidget, fuss, fret, jitter, tittup, unstrung, be anxious* [11: 280]. Кількість лексем – 6, стійких словосполучень – 2. Наприклад, *to jitter – be nervous or act in a nervous way* [12: 1850]. Серед дієслів з категоріальною семою "рух" виділяємо три синонімічних ряди одиниць, які репрезентують фізичну реакцію суб'єкта на страх. Перший ряд з домінантою *cower* складається з 10 одиниць: *cringe, crouch, flinch, shrink, startle, start, shy, wilt, quail, thrill* [11: 154]. Другий ряд, який очолює лексема *tremble* включає 6 дієслів: *quake, quaver, quiver, shiver, shudder* [11: 154]. ДЛ *jerk, vellicate, jiggle, stir, toss, thrash, shy, buck* (загальною кількістю – 9) мають у своєму складі архісему *twitch*. ДЛ усіх груп репрезентуються двома пропозиціями, які складають посесивний фрейм [ДЕХТО1: власник/зміст (людина) має ((ДЕЩО1: власність (страх)) спричиняє (ДЕЩО 2: контейнер (фізичний стан))].

Наступне угруповання ДЛ, яке тісно пов'язане з виникненням емоційного стану страху та пов'язаних з ним фізичних реакцій організму, являють собою об'єктні дієслова "дії". Синонімічна домінанта *to frighten – to make someone afraid, to fill with a sudden feeling of fear*, – яка репрезентує прототипові ознаки значень інших 17 синонімів ряду (*terrify, terrorize, dismay, alarm, agitate, strike terror, awe, unman, appall, petrify, horrify, scare*,

stampede, panic, shock, consternate) відтворює такі категоріальні семи: "цілеспрямованість", "інтенсивність", "темпоральність". Інший синонімічний ряд ДЛ, які належать до сфери "Емоційний вплив", очолює домінанта **worry**. Цю групу лексем складають 19 одиниць: (*stew, trouble, disquiet, vex, distress, disturb, faze, upset, perturb, fret, fuss, bother, bother, unnerve, unhinge, uncalm, unsettle, turn*). Усі зазначені дієслова каузують певний емоційний стан. Структура таких ДЛ тлумачиться за допомогою пропозицій: [(ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) каузує бути в стані страху (ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1)] або [(ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) впливає емоційно (ТАК) на (ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1)] [2: 221]. Інша група ДЛ, які належать до семантичного типу "емоційна поведінка" (сукупна кількість 13: **intimidate**: *daunt, cow, overawe, abash, bulldoze, bully, hector, browbeat, brandish, threaten, menace*) [11: 154] характеризуються негативною інтелектуальною, морально-психологічною оцінкою та відображають дію суб'єкта, маючи спільні з двома першими рядами категоріальні семи "каузативність", "цілеспрямованість". Вони відрізняються архісемою "манера поведінки" та вміщують у себе сему оцінки негативною морально-психологічної діяльності індивіда: [(ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) поводить (ТАК)]. Наприклад, *to browbeat – to intimidate or bully, especially in an arrogant manner* [12: 204].

Абстрактні оцінні дієслова здатні виявляти певні *якості характеру* людини, яка потрапляє у ситуацію небезпеки та відчуває страх. На концептуальному рівні семантика таких одиниць об'єднує ознаки ЕК "СТРАХ" та таких концептів якостей людини як "СМІЛИВІСТЬ" та "БОЯГУЗТВО". Інакше кажучи, при актуалізації значень відповідних лексем у мовленні активізація у свідомості реципієнта концептів "СМІЛИВІСТЬ" та "БОЯГУЗТВО" тягне за собою інформацію про емоцію, яка є одним із чинників виникнення таких якостей. Синонімічний ряд ДЛ на чолі зі словосполученням **be courageous** складається з 8 лексем (*dare, venture, face, front, confront, brave, beard, defy*) та 3 словосполучень (*make bold, face up to, be courageous*), які об'єктивують своїми значеннями позитивну морально-психологічну оцінку суб'єкта, що протистойть небезпеці та страху. Стійке дієслівне словосполучення **be cowardly**, яке актуалізує негативну сему морально-етичної оцінки боягузливої поведінки суб'єкта під час загрози, об'єднує своїм значенням 2 інших словосполучення метафоричного та неметафоричного характеру (*to show the white feather, to run away*) та 5 дієслів – *quail, skulk, sneak, slink, quit*. У своєму змісті лексеми рядів *be cowardly* та *be courageous* містять семи кінематичної природи. Тлумачення цих оцінних ДЛ репрезентується акціонально-посесивним фреймом (рис.1). Отже, ДЛ, експлікуючи інформацію зазначених пропозицій фрейму ЕК "СТРАХ", виражають оцінку соціоцентричних дій суб'єкта [7: 34].

Рис. 1. Фреймова структурація концепту "СТРАХ" засобами ДЛ на позначення якостей характеру

Існує інша категорія егоцентричних та соціоцентричних оцінних дієслів, які репрезентують дії, що спрямовані як на самого суб'єкта/суб'єктів, так і на оточуючих з метою позбавитися проявів боягузтва (ситуативних) та активізувати вольові якості людини для протистояння загрози. Їх можна віднести до сфер "Моральний вплив" та "Манера поведінки". До них належать (*summon up/ pluck up courage, take heart, stand ones ground, brace up, bear up, hold out, present a bold front, show fight, face the music*) з домінантою **to nerve oneself** (7 стійких словосполучень неметафоричного характеру та 3 лексичні одиниці); 7 дієслівних лексем (*inspire, reassure, encourage, embolden, nerve, rally*) з домінантою **to hearten** та 4 стійких дієслівних словосполучення (*stick at nothing, play with fire, tempt providence*) з домінантою **to be rash** [11: 280]. Диференційними семами, які дозволяють розрізняти ці синонімічні ряди є "егоспрямованість"/ "соціоспрямованість", "манера поведінки": "ризик". Дієслова перших двох семантичних типів представлено у вигляді: [(ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) здійснює емоційно-моральний вплив на (ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1)] або [(ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) здійснює емоційно-моральний вплив на (ДЕХТО 2/ ДЕЩО 2)]. Наприклад, *to nerve oneself – to make someone, usually yourself, feel strong enough or ready to do something* [13: 950]. ДЛ ряду з домінантою **to be rash**, які реалізують сему "манера поведінки", тлумачаться за допомогою пропозицій: [(ТАКИЙ ДЕХТО 1/ ДЕЩО 1) поводить ТАК]. Наприклад, *to be rash – acting or done too quickly, without considering the effects of your action* [13: 1168].

До емоційно-оцінних ДЛ сфери **міжлюдських відносин, стосунків**, у яких розкривається ставлення одного суб'єкта до іншого, що безпосереднім чином опосередковане емоцією страх, належать лише 3 дієслова: *to fear* у значенні *to have a reverential awe of somebody or something* [12: 512]; *to awe – to have an emotion compounded of dread, veneration and wonder, inspired by authority or by something sacred or sublime* [12: 108]; *dread – to regard with awe* [12: 477]. Семантика цієї групи ДЛ представлена пропозицією: [(ДЕХТО 1) відноситься, ставиться до (ДЕХТО 2/ ДЕЩО 2) (ТАК)] [2: 228].

Таким чином, дієслівні лексичні одиниці (загальною кількістю 23 стійких словосполучення та 102 лексеми), які реалізують у своїй частиномовній семантиці ЕК "СТРАХ", мають оцінну природу, відображають абстрактні або конкретні ознаки цього концепта, належать до суб'єктних або об'єктних дієслів та розподіляються в групи

за категоріями дії, стану або поведінки. У перспективі планується дослідження семантики іменників, які репрезентують різноманітні фрагменти концепту "СТРАХ".

1. Луньова Т.В. Абстрактність лексичних значень слів, які вербалізують концепт ГАРМОНІЯ: лінгвокогнітивний погляд (на матеріалі сучасної англійської мови) // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – Зб. наук. пр. Вип.10. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. – С. 59-70.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і тендерний аспекти: Дис. ... д-ра. філол. наук: 10.02.04. – К., 2003. – 463 с.
3. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1980. – 444 с.
4. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. – СПб.: Научный центр проблем диалога, 1996. – 700 с.
5. Уфимцева А.А. Лексическое значение (Принцип семиологического описания лексики). – М.: Наука, 1986. – 240 с.
6. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. – 104 с.
7. Фомина З.Е. Эмоционально-оценочная лексика современного немецкого языка: Автореф. дис... д-ра филол. наук: 10.02.04/ РАН ИЯ. – Москва, 1996. – 66 с.
8. Сыромятникова Т.М. Темпоральные концепты "Zeit", "Tag", "Nacht" в аспекте их взаимодействия с эмоциональными концептами в художественной картине мира Германа Гесса: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04/ ВГУ. – Воронеж, 2003. – 24 с.
9. Жаботинская С.А. Когнитивная лингвистика: принципы концептуального моделирования // Лінгвістичні студії. – Черкаси: Сіяч. – 1997. – Вип. 2. – С. 3-11.
10. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов // Вісник Черкаського ун-ту. Серія "Філологічні науки". – Черкаси: Сіяч. – 1999. – Вип.11. – С. 12-25.
11. The New Roget's Thesaurus in Dictionary Form. – New York: publ.by Putnam's Sons, 1972. – 496 p.
12. Longman Dictionary of the English Language. – New York: Published by Penguin Group, 1995. – 1890 p.
13. Macmillan English Dictionary. – Oxford: Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1689 p.

Матеріал надійшов до редакції 1.04.2004 р.

Борисов А.А. Глагольные лексические единицы современного английского языка, репрезентирующие эмоциональный концепт "СТРАХ" (на материале лексикографических источников).

Статья посвящена анализу семантики абстрактных и конкретных оценочных глагольных лексем, которые объективируют концепт "СТРАХ" в современном английском языке.

Borysov O.O. The Verbal Lexical Units of the Modern English Language that Designate the Emotional Concept "FEAR" (on the material of dictionary sources).

The article deals with the analysis of semantic structure of the abstract and concrete evaluative verbal lexemes that explicate the concept "FEAR" in the present-day English.